

فهرست

۷	سخنی با خواننده.....
۱۰	مقدمه.....
۱۵	فرصت‌های نوروز.....
۱۵	۱. هنگام تحویل سال در مکان‌های مقدس.....
۱۶	۲. خانه‌تکانی دل همراه با خانه‌تکانی منزل.....
۱۷	۳. سفر.....
۲۰	انواع سفر.....
۲۲	فواید سفر.....
۲۲	۴. صله ارحام.....
۲۶	۵. توجه به یتیمان.....
۲۸	۶. توجه به فقراء و مستمندان.....
۲۹	۷. دیدار و تجلیل از بزرگ‌ترها.....
۳۰	۸. دیدار دوستان و برادران دینی.....
۳۱	۹. اطعام و مهمان کردن.....
۳۳	۱۰. اصلاح بین برادران دینی.....
۳۴	۱۱. توجه به گذر عمر.....
۳۶	۱۲. محاسبه اعمال در کنار محاسبه اموال.....
۳۷	۱۳. استفاده از طبیعت.....
۳۹	آسیب‌شناسی نوروز.....
۳۹	الف. اسراف.....
۴۰	ب. لهو و لعب.....
۴۲	ج. غیبت.....
۵ ۴۳	آداب سفر.....

آداب قبل از سفر.....	۴۳
آداب هنگام سفر.....	۴۷
آداب بازگشت.....	۵۵
منابع.....	۵۸
پاسخنامه.....	۶۸

سخنی با خواننده

روزهای آغازین هر سال را «نوروز» می‌نامند. نوروز علاوه بر اعلام بهار، همراه با سرسبزی و طراوت و زنده شدن طبیعت مرده و خشک، هشدار می‌دهد که به انسان، که یک سال دیگر بر عمرت افزوده شد و یا بهتر بگوییم یک سال دیگر از عمرت کم شد.

دیگر آنکه ای انسان، طبیعت مرده زنده گشته؛ نکند هنوز در خواب غفلت باشی. رسول خدا ﷺ فرمود: **أَغْفَلُ النَّاسِ مَنْ لَمْ يَتَعَبَّرْ الدُّنْيَا مِنْ حَالِ إِلَى حَالٍ**؛^۱ «غافل‌ترین مردم کسی است که از تغییرات دنیا پند نگیرد».

همراه بودن ایام نوروز با تعطیلات و اوقات فراغت، برخی را به این نکته سوق می‌دهد که انسان در این ایام از هر کاری معاف است و مجاز است همه وقت خود را به بطالت بگذرانند؛ در حالی که این تعطیلات به معنای پایان کارهای اداری و اجباری و آغاز فعالیت‌های اختیاری و داوطلبانه است.

به بیان دیگر اوقات فراغت و تعطیلات، نسبی است و نسبت به افراد و مشاغل کاملاً متفاوت است. در این میان آنچه مهم و مورد تأکید این نوشتار است، مدیریت صحیح تعطیلات است به طوری که مسئولان در کنار استراحت و تفریح خود و خانواده خویش، بازنگری و محاسبه‌ای در عملکرد خویش و زیرمجموعه خود داشته باشند و با تفکر و مشورت راه‌های خدمت بیشتر و رفع کاستی‌ها و ضعف‌ها را مرور نمایند.

مبلغان و روحانیان گرامی نیز از این فرصت برای نشر احکام اسلامی استفاده نموده و در جمع‌های دوستانه و خانوادگی به نکته‌های

۱. معانی الاخبار، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ص ۱۹۵؛ **روضه الواعظین**، محمد بن حسن فتال نیشابوری، ج ۲، ص ۴۴۲.

کوتاه از دستورات اسلام اشاره نمایند. به یقین ذکر یک نکته اخلاقی و یک آیه و روایت به تناسب فرد یا افراد حاضر درباره اهمیت ازدواج جوانان و وظیفه والدین در قبال آنها، اهمیت آشتی و مهرورزی، آثار حجاب و مفسد اختلاط زن و مرد نامحرم، آگاهی درباره مفسد غیر اخلاقی ماهواره، اینترنت، بلوتوث، و عواقب ناشی از آن، و صدها موضوع اخلاقی و اجتماعی دیگر، می تواند بهترین هدیه برای دوستان و آشنایان، و بهترین استفاده از فرصت برای مبلغان گرامی باشد.

مردم نیز می توانند با غنیمت شمردن فرصت هایی که به آن اشاره خواهیم نمود، بهترین استفاده را از این ایام برده و با نیت خالص به اجر اخروی هر یک دست یابند چنانکه رسول خدا ﷺ فرمود: **إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ**^۱ «هر عملی بستگی به نیت فرد دارد».

امیر مؤمنان علیه السلام در ضمن وصیتی به فرزندش امام حسن علیه السلام می فرماید: **عَلَى قَدْرِ النِّيَّةِ تَكُونُ مِنَ اللَّهِ عَطِيَّةٌ**^۲ «عطایای الهی به اندازه نیت انسان است».

خلاصه آنکه گرچه عید نوروز با برخی اعمال خرافاتی همچون چهارشنبه سوری آغاز و با سیزده به در (به تصور نحس بودن سیزدهمین روز فروردین) به پایان می رسد، اما آداب و رسوم بسیار شایسته ای نیز در آن انجام می پذیرد، که نه تنها مورد تأیید اسلام است که بر تداوم آن در طول سال تأکید می ورزد.

۱. **البدایة و النهایة**، أبو الفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر الدمشقی (ابن کثیر)، ج ۱۰، ص ۴۵؛ **سبل الهدی و الرشاد فی سیرة خیر العباد**، شمس الدین ابو عبد الله محمد بن یوسف بن علی صالحی شامی، ج ۳، ص ۲۹۸؛ **شذرات الذهب**، ابن العماد شهاب الدین ابوالفلاح عبد الحی بن احمد العکری الحنبلی الدمشقی، ج ۳، ص ۳۱۴؛ **التنهذیب الاحکام**، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ج ۱، ص ۸۳؛ **مصباح الشریعة**، منسوب به امام صادق علیه السلام، ص ۵۳.

۲. **نهج البلاغه**، تدوین سید محمد حسین موسوی (شریف رضی)، نامه ۳۷؛ **شرح نهج البلاغه**، عبد الحمید بن محمد معتزلی (ابن ابی الحدید)، ج ۱۶، ص ۸۷.

هدف این نوشتار بیان این نکته مهم است که برخلاف تصور برخی که آداب و رسوم نوروز را مخصوص ایرانیان و خاص ایام نوروز می دانند، بسیاری از این برنامه ها جزء سفارش های دین مبین اسلام و نه تنها برای نوروز، بلکه برای همه ایام سال می باشد. بدان امید که این دستورات را در طول سال فرا روی زندگیمان قرار داده و علاوه بر استفاده شایسته از تعطیلات نوروز، زمانی را برای اندیشه، تذکر، محاسبه نفس و بررسی عملکرد یکساله اعمال خود قرار دهیم.

کلمه «عید» از ریشه «عود» به معنای برگشت است. اگر به روزهای خاصی همچون عید فطر یا نوروز، عید گفته می‌شود، از آن جهت است که حالات انسان یا طبیعت دچار تغییر و تحوّل می‌گردد. مثلاً عید نوروز، به دلیل زنده شدن و بیدار شدن طبیعت پس از خواب زمستانی، نوعی بازگشت جهان و اوضاع طبیعی به حالت قبلی خود است.

نوروز از دو کلمه «نو» و «روز» تشکیل شده است و در لغت فارسی، مفهوم «روز نو» از آن استفاده می‌شود و بر نخستین روز از نخستین ماه شمسی تعلق می‌گیرد.

آنچه می‌توان از آغاز سال شمسی بدست آورد آن است که آدمی همپای نو شدن طبیعت و جایگزینی فصل سبز به جای فصل سرد، خود و جامعه را به دگرگونی و تحول کشانده و با بهره‌مندی از مکتب حیات بخش اهل بیت علیهم‌السلام گامی در جهت بهار شدن دل و احسن حال بردارد.

همچنین برخی از علما و فقها این روز را روز مبارک دانسته و بر اعمال وارد در این روز تأکید نموده‌اند؛ چنانکه مرحوم آیت‌الله العظمی کاشف‌الغطاء؛ در این مورد می‌فرماید:

«نوروز مقتضای این جهان، انسان‌ها و حیوانات است. به همین مناسبت اهل بیت علیهم‌السلام عید گرفتن این روز را تأیید نموده و وظایفی را برای مردم در این روز بیان داشته‌اند.»

ایشان در جای دیگر درباره ادعای اینکه عید نوروز از اعیاد زرتشت است، می‌فرماید: «باید بدانیم ما چهارگونه عید داریم:

۱. عید دینی مانند عید قربان و فطر.

۲. اعیاد مذهبی مانند عید غدیر.

۳. اعیاد ملی که هر کشوری روزی را برای خود عید می‌داند مثل روز استقلال کشورها.

۴. عید تکوینی که جهان، عید می‌گیرد و انسان در آن نقشی ندارد، مانند عید نوروز که طبیعت سبز و شکوفا و دنیا خرم و خوشحال می‌گردد. پس این عید، عید جهانیان است نه عید زرتشتیان»^۱.
نوروز در گنجینه معارف اهل بیت علیهم‌السلام و متون روایی ما از منزلت و جایگاه خاصی برخوردار است؛ به گونه‌ای که معصومین علیهم‌السلام بر پاسداشت این روز سخن رانده و از مناسبت‌های مهم آن یاد کرده‌اند.
اگرچه عید نوروز از جمله اعیاد اسلامی (عید فطر، قربان، غدیر و جمعه) محسوب نمی‌شود، ولی روایات متعددی درباره اهمیت و جایگاه آن وارد شده است، که به عنوان نمونه به یکی از آن‌ها اشاره می‌شود:

معلى بن خنيس می‌گوید: روز نوروز به خدمت امام صادق علیه‌السلام رفتم، فرمودند: آیا می‌دانی امروز چه روزی است؟ گفتم: فدایت شوم این روزی است که عجم آن را بزرگ می‌دانند و برای همدیگر هدیه می‌فرستند.

امام صادق علیه‌السلام فرمود: «به خانه خدا سوگند می‌خورم که نوروز از زمان قدیم است؛ نوروز روزی است که خداوند در عالم ذر از بندگانش پیمان گرفت که تنها او را بپرستند و مشرک نشوند و پیرو رسول، اولیاء و حجت‌های او باشند و این روز، روزی است که نخستین بار خورشید در آن طلوع کرد و بادهای در آن جریان گرفت و زمین اولین شکوفه خود را ظاهر کرد. نوروز روزی است که کشتی نوح بر نقطه‌ای از زمین به نام جودی نشست.

۱. آداب و رسوم نوروز، رضا شعبانی، ص ۲-۱۷۱.

نوروز روزی است که رسول خدا ﷺ، علی را بر دوش خود بلند کرد تا اینکه بت‌های قریش را از بالای خانه کعبه، به زیر افکند و از بین برد و نیز ابراهیم خلیل را بت‌های قومش را در این روز در هم کوبید و آن روزی است که رسول خدا ﷺ اصحابش را امر کرد تا با علی بن ابی طالب را به عنوان امیرالمؤمنین بیعت کنند.

در این روز پیامبر ﷺ، علی را به سرزمین جن فرستاد تا اینکه برای رسول خدا ﷺ از آن‌ها بیعت گیرد، و همان روزی است که برای امیرالمؤمنین، برای مرتبه دوم بیعت گرفته شد، و آن روزی است که علی بر اهل نهروان پیروز شد و ذَا التُّدَيَّة را کشت و آن روزی است که قائم و والیان امر ما در آن ظهور می‌کنند و آن روزی است که قائم ما بر دَجَال پیروز می‌گردد و آن را در میدان کُنَاسَه کوفه به دار می‌زند، و هیچ نوروژی نیست مگر اینکه ما اهل بیت، انتظار فرج را در آن داریم...^۱ آنچه با تأمل در روایات بدست می‌آید آن است که «نوروز» سمبل تحوّل و تغییر است. البته تحویل به سمت نیکویی و بهتر شدن؛ چنانچه در یکی از دعاهای هنگام تحوّل سال می‌خوانیم:

يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ وَالْأَبْصَارِ، يَا مُدَبِّرَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، يَا مُحَوِّلَ الْحَوَالِ وَالْأَحْوَالِ، حَوِّلْ حَالَنَا إِلَى أَحْسَنِ الْحَالِ؛^۲ «ای برگرداننده دل‌ها و دیده‌ها، ای

۱. عوالمی اللالی، ابن ابی جمهور احسانی، ج ۳، ص ۴۱؛ وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۸، ص ۱۷۳. همچنین این روایات در المذهب البارع فی شرح المختصر النافع، جمال‌الدین احمد بن محمد اسدی حلی (ابن فهد)، ج ۱، ص ۱۹۵ ذکر شده است. صاحب جواهر پس از ذکر قسمتی از این روایت می‌فرماید: پس از آنکه جماعتی از علما همچون شیخ طوسی در کتاب مصباح‌المتجهّد، و یحیی بن سعید حلی در کتاب الجامع للشرایع، و علامه حلی در منتهی‌المطلب فی تحقیق‌المذهب، و محمد بن مکی عاملی (شهید اول) در کتاب الدرر این روایت را ذکر کرده‌اند، جایی برای تردید باقی نمی‌ماند (جواهرالکلام فی شرح شرائع الإسلام، محمد حسن نجفی (صاحب الجواهر)، ج ۵، ص ۴۱).

۲. زادالمعاد، محمد باقر بن محمد تقی اصفهانی (مجلسی دوم)، ص ۳۲۸؛ مفاتیح‌الجنان، شیخ عباس قمی.

تدبیر کننده شب و روز، ای گرداننده سال و سال‌ها، حال ما را به نیکوترین حال برگردان».

يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ وَالْأَبْصَارِ

يَا مُدَبِّرَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

يَا مُحَوِّلَ الْحَوَالِ وَالْأَحْوَالِ

حَوِّلْ حَالَنَا إِلَى أَحْسَنِ الْحَالِ

ای آن که به تدبیر تو گردد ایام

ای دیده و دل از تو دگرگون مادام

وی آن که به دست توست احوالی جهان

حُکمی فرما که گردد ایام به کام

با درنگ در این دعا، بزرگ‌ترین رهاورد نوروز را می‌توان در امور

ذیل خلاصه کرد:

الف. تلاش برای تغییر

در دین مبین اسلام یکسان ماندن و تن ندادن به تغییر و تحوّل به شدت نفی شده است؛ آن‌گونه که امام کاظم می‌فرماید: مَنْ اسْتَوَى يَوْمَهُ فَهُوَ مَعْبُوءٌ؛^۱ «هرکس دو روزش یکسان باشد، او مغبون بوده و ضرر کرده است».

ب. انتخاب راه بهتر

پس از تن دادن به تغییر، مهم، گزینش راه بهتر و نیکو شدن است و لذا آنانی که فردایشان از روز قبل بدتر است، مورد شماتت خواهند بود، امیرالمؤمنین می‌فرماید: مَنْ كَانَ عَدُوَّهُ شَرًّا مِنْ يَوْمِيهِ فَهُوَ مَحْرُومٌ؛^۲ «محروم [از رحمت خدا] کسی است که فردایش بدتر از امروزش باشد».

۱. کشف‌الغمه، علی بن عیسی اربلی، ج ۲، ص ۲۵۲؛ بحارالأنوار الجامعه لدرر اخبار

الائمة الاطهار، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۵، ص ۳۲۷.

۲. من لا یحضره الفقیه، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ج ۴، ص ۳۸۲.

ج. تبدیل بدی‌ها به خوبی‌ها و تلاش در بهتر شدن

زیباترین و کامل‌ترین نوع تغییر، تبدیل بدی‌ها به خوبی‌ها و جبران خطاها است. شیوه‌ای که قرآن کریم برای آدمی ترسیم ساخته است، جبران بدی‌ها به وسیله خوبی‌ها و توبه از اعمال گذشته است، چنانچه می‌فرماید:

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾^۱؛ «اما آن‌کس که پس از ستم کردن، توبه و جبران نماید، خداوند توبه او را می‌پذیرد که خداوند آمرزنده و مهربان است».

این دگرگون شدن و گذر از بدی به خوبی و اصلاح خود، در دعاهایی که از ائمه بزرگوار دین به ما رسیده است نیز بسیار مشهور است.

در یکی از دعاهای ماه مبارک رمضان می‌خوانیم: **اللَّهُمَّ غَيْرِ سُوءٍ حَالِنَا بِحُسْنِ حَالِكَ**؛^۲ «خدایا حال بد ما را به حال نیکویت تغییر بده».

امیر مؤمنان **علیه السلام** می‌فرماید: **مَنْ لَمْ يَتَعَاهَدِ النَّقْصَ مِنْ نَفْسِهِ غَلَبَ عَلَيْهِ الْهُوَى وَ مَنْ كَانَ فِي نَقْصٍ فَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ**؛^۳ «آن‌کس که به جبران نقص و بدی خود نپردازد، هوای نفس بر او مستولی خواهد شد و برای کسی که ناقص بماند [و بی‌نشاط و فرارکننده از دگرگونی و خوب شدن باشد]، مُردن بهتر خواهد بود».

فرصت‌های نوروز

با اندکی تأمل می‌توان به فرصت‌هایی پی برد که بسیار مورد تأکید دین بوده اما انسان از آن غافل مانده و نتوانسته است از آن فرصت‌ها به شایستگی استفاده نماید و تعطیلات نوروزی بهترین زمان برای جبران کوتاهی‌ها و یا عمل به آن دستورات است.

۱. هنگام تحویل سال در مکان‌های مقدس

یکی از مهم‌ترین اسباب موفقیت، توجّه و توسل به ائمه اطهار **علیهم السلام** مخصوصاً وجود مسعود حضرت بقیة الله الاعظم **علیه السلام** و اباعبدالله الحسین **علیه السلام** است. همین توسّلات، انسان را در تهذیب نفس و ترک گناهان و رفع گرفتاری‌ها و سعادت در دنیا و آخرت یاری می‌کند. دین مبین اسلام تأکید فراوانی بر حضور در اماکن مقدس مثل مساجد، حرم ائمه معصومین **علیهم السلام** و حرم امام‌زادگان نموده است؛ چرا که عنایت الهی در این مکان‌ها که محل تردد ملائکه‌الله و مؤمنان مقرب می‌باشد، بیش‌تر است. توجه به این نکته ضروری است که یکی از رموز موفقیت علما و بزرگان دین، ارتباط معنوی مستمر با ائمه اطهار **علیهم السلام** بوده است تا آنجا که آنان حضور در مشهد مشرفه را جزو برنامه‌های خویش می‌دانسته‌اند. چنانچه درباره امام خمینی **علیه السلام** آمده است که در تمام مدت اقامت در نجف اشرف جز در موارد استثنایی، برنامه زیارت هر شب ایشان هرگز ترک نشد.

علامه طباطبایی، نیز موفقیت خویش را مرهون توسل به اهل بیت **علیهم السلام** می‌دانست و در ماه رمضان روزه خویش را با بوسه بر ضریح مقدس حضرت فاطمه معصومه **علیه السلام** افطار می‌کرد و سپس به خانه می‌رفت.^۱

۱. سوره مائده، آیه ۳۹.

۲. المصباح، ابراهیم بن علی عاملی کفعمی، ص ۶۱۸؛ البلد الامین، ابراهیم بن علی عاملی کفعمی، ص ۲۲۳؛ مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی.

۳. الامالی، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۴۳۵؛ معانی الاخبار، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ص ۱۹۸.

۱. یتیمان سرافراز، محمد مهدی فجری، ص ۱۵۲.

در یکی از توصیه‌های اخلاقی علامه سید مرتضیٰ مرعشی نجفی؛ (برادر حضرت آیت‌الله العظمیٰ مرعشی نجفی)؛ به فرزندش آمده است: «سعی کن هر روز حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام را زیارت کنی ولو اینکه زیارت‌نامه نخوانی»^۱.

بنابراین بسیار به جا است که به هنگام تحویل سال در مساجد و قبور ائمه علیهم السلام و فرزندان پاکشان و یا در کنار قبور شهدا [کسانی که جان خویش را در جهت سرفرازی اسلام و مسلمین فدا کرده‌اند]، حضور یافته و به راز و نیاز با پروردگار پردازیم.

۲. خانه تکانی دل همراه با خانه تکانی منزل

یکی از برنامه‌های عید نوروز، خانه تکانی و نظافت محیط زندگی و نیز پوشیدن لباس تمیز است. اسلام سفارش بسیاری درباره نظافت و دوری از آلودگی‌های ظاهری بدن و محل زندگی کرده است و این مخصوص به عید نوروز نیست.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: كُنْسُ الْبَيْتِ يَنْفِي الْفَقْرَ؛^۲ «پاکیزه کردن خانه‌ها، فقر [و بیچارگی] را از بین می‌برد».

و امام علی علیه السلام می‌فرماید: نَظَّفُوا أَفْنَيْتَكُمْ مِنْ حَوْكِ الْعَنْكَبُوتِ فَإِنَّ تَرَكَهُ فِي الْبَيْتِ يُورِثُ الْفَقْرَ؛^۳ «خانه‌های خود را از تار عنکبوت خالی و تمیز کنید، زیرا وجود آن در خانه باعث فقر [و تهیدستی] می‌گردد».

امام صادق علیه السلام نیز درباره عید نوروز می‌فرماید: إِذَا كَانَ يَوْمُ النَّيْرُوزِ فَأَغْتَسِلْ وَ الْبَسْ أَنْظَفَ ثِيَابِكَ وَ تَطَيَّبْ بِأَطْيَبِ طِبْيِكْ؛^۴ «در زمانی که نوروز شد غسل کن و پاکیزه‌ترین لباس‌هایت را بپوش و با خوشبوترین عطرها، خودت را معطر کن!».

همان‌گونه که محیط زندگی انسان آلوده و کثیف شده و نیاز به نظافت دارد، دل و قلب انسان نیز به غبار معصیت آلوده می‌گردد و موجب می‌شود تا صاحب خود را از مسیر هدایت دور سازد.

شستن و تمیز کردن باعث محو آلودگی‌های ظاهری می‌شود و وضو و غسل، باعث طهارت باطنی از حَدَث و خَبَث می‌باشد؛ ولی آلودگی گناه با شستن و تمیز کردن و با وضو و غسل برطرف نشده و فقط با توبه واقعی و کفاره تطهیر می‌گردد. پس پاکیزه کردن دل از سموم و آفات اخلاقی، به همان اندازه زندگی را لذت‌بخش و زیبا می‌کند، که برطرف کردن کثافات و سموم از جسم و منزل. چنانکه حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: تَعَطَّرُوا بِالْإِسْتِغْفَارِ لَا تَفْضَحْكُمْ رَوَائِحُ الذُّنُوبِ؛^۱ «خودتان را با استغفار [و توبه] معطر کنید تا بوی گناهان شما را رسوا نکند».

۳. سفر

یکی از برنامه‌های عید نوروز مسافرت است. دین مبین اسلام برای سفر اهمیت ویژه‌ای قائل شده و ائمه بزرگوار، دستورات و آداب بسیاری برای آن بر شمرده‌اند.

در احکام اسلامی، (با شرایط خاصی) نماز در سفر شکسته و روزه در آن صحیح نمی‌باشد. همچنین مقداری از زکات واجب، به ابن‌السبیل (حمایت از مسافران در راه مانده) اختصاص یافته است. نکته قابل توجه آن است که هرگونه سفری دارای ارزش نیست بلکه طبق احادیث، سفری با ارزش است که در راستای توشه‌گیری برای آخرت یا تقویت اقتصاد زندگی و یا دستیابی به لذت‌های مشروع باشد.^۲

با توجه به این گفتار، سفرها را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد:

۱. الامالی، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۳۷۲؛ شرح نهج البلاغه، عبدالحمید بن

محمد معتزلی (ابن‌ابی‌الحدید)، ج ۲۰، ص ۲۸۱.

۲. وسائل‌الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱۱، ص ۳۴۳.

۱. همان، ص ۱۷۱.

۲. وسائل‌الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۵، ص ۳۱۷.

۳. المحاسن، احمد بن خالد برقی، ج ۲، ص ۶۲۴.

۴. وسائل‌الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۸، ص ۱۷۲.

الف: سفرهای زیارتی

مثل زیارت خانه خدا، قبور انبیاء الهی و ائمه اطهار علیهم السلام، صله ارحام، دیدار دوستان، بازدید از مناطق جنگی (که روح مردانگی و آزادگی و ایثار را یادآور می‌شود).

بر همین اساس، وقتی امام حسین علیه السلام در سن کودکی از جد بزرگوارش سؤال می‌کند؛ پدر جان! پاداش کسی که شما را زیارت کند، چیست؟ می‌فرماید: يَا بُنَيَّ مَنْ زَارَنِي حَيًّا أَوْ مَيِّتًا أَوْ زَارَ أَبَاكَ أَوْ زَارَ أَخَاكَ أَوْ زَارَكَ كَانَ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أَزُورَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأُخَلِّصَهُ مِنْ ذُنُوبِهِ؛^۱ «پسر من! هر که من را در زمان حیات و پس از رحلتم زیارت کند یا پدر، برادر و تو را زیارت کند، بر من حق دارد که روز قیامت او را زیارت کرده و از گناهان رهاش کنم».

ب. سفرهای علمی پژوهشی

در دین اسلام مسافرت برای کسب علم، ارزش و جایگاه ویژه‌ای دارد. امام علی علیه السلام می‌فرماید: الشَّائِضُ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛^۲ «کسی که برای آموختن و کسب دانش مسافرت کند مانند مجاهد در راه خداست».

ج. سفرهای رزمی

در تعالیم اسلامی دفاع از دین و کمک به ستم‌دیده، از ارزش والایی برخوردار است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ شَهْرٍ وَ

صِيَامِهِ وَ مَنْ مَاتَ مُرَابِطًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ مُجَاهِدٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛^۱ «یک روز مرزبانی (و دفاع) در راه خدا از یک ماه نماز و روزه‌داری بهتر است، و کسی که در حال مرزبانی در راه خدا، جان دهد تا روز قیامت اجر مجاهد را خواهد داشت».

د. سفرهای اقتصادی

سفرهای اقتصادی سفرهایی است که با انگیزه تأمین زندگی و در جهت انجام کارهای شغلی و اقتصادی انجام می‌پذیرد. این‌گونه سفرها که برای اداره زندگی و تأمین مخارج زن و فرزند و رهایی از فقر و تنگدستی انجام می‌گیرد، از دیدگاه اسلام نوعی عبادت و جهاد در راه خدا شناخته شده است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لِيُحِبُّ الْإِعْتِرَابَ فِي طَلَبِ الرِّزْقِ؛^۲ «خداوند متعال، سفر کردن و به غربت رفتن را در طلب روزی دوست می‌دارد».

ه. سفرهای تفریحی

سفرهای تفریحی برای رفع خستگی‌های کاری و رهایی از یکنواختی زندگی صورت می‌پذیرد.

۱. المحجة البيضاء، محمد بن شاه مرتضی (ملا محسن فیض کاشانی)، ج ۲، ص ۱۸۳؛ تهذیب الأحكام، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ج ۶، ص ۴.

۲. روضة الواعظین، محمد بن حسن فتال نیشابوری، ج ۱، ص ۱۰؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۱، ص ۱۷۹. مرحوم مجلسی در ذیل این روایت می‌فرماید: مقصود از شاخص، بیرون رفتن از شهر است، یا منظور بیرون رفتن از شهر و هم از خانه است.

۱. عوالمی الآلئی، ابن ابی‌جمهور احسانی، ج ۱، ص ۸۷. چنین تعبیری در المعرفة و التاريخ، أبو یوسف یعقوب بن سفیان البسوی، ج ۲، ص ۵۱۸ وجود دارد.
۲. وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱۷، ص ۷۷؛ من لا یحضره الفقیه، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ج ۳، ص ۱۵۶.

انواع سفر

سفرها با انگیزه‌ها و اهداف مختلفی انجام می‌شوند. دین مبین اسلام با توجه به این اهداف، احکامی را بر این سفرها مترتب نموده است.

الف. سفرهای واجب

سفرهای واجب عبارتند از:

۱. سفر به قصد کار کردن برای تأمین معاش خود و کسانی که نفقه آنان بر انسان واجب است؛

۲. سفر برای تحصیل علم واجب، در صورتی که در وطنش تحصیل آن ممکن نباشد؛

۳. سفر برای انجام حج واجب؛

۴. سفری که با نذر واجب شود.

ب. سفرهای مستحب

سفرهای مستحب عبارتند از:

۱. سفر زیارت حضرت رسول ﷺ و امامان معصومین علیهم السلام؛

۲. سفر برای زیارت پدر و مادر و برای صله‌ارحام و دیدار دوستان و زیارت امام زادگان و علما و ...

ج. سفرهای حرام

اول: سفرهایی که در اصل حرام هستند، مانند:

۱. سفرهایی که دینداری انسان را به خطر می‌افکند یا او را از انجام وظایف دینی همچون نماز باز می‌دارد. چنانکه حضرت علی علیه السلام فرمود: لَا يَخْرُجُ الرَّجُلُ فِي سَفَرٍ يَخَافُ فِيهِ عَلَى دِينِهِ وَصَلَاتِهِ؛^۱ «انسان نباید به سفری که می‌ترسد به دین یا نمازش آسیب برسد، قدم بگذارد».

۲. سفر به منظور فرار از جبهه جنگ؛

۳. سفر زن بدون اجازه شوهر (در غیر سفرهای واجب مثل حج واجب)؛

۴. سفر فرزند با نهمی پدر و مادر (در غیر سفرهای واجب)؛

۵. سفری که برای بدن ضرر داشته باشد.

دوم: سفرهایی که برای فرار از وظیفه شرعی صورت گیرد؛ مانند:

۱. سفر برای خرید و فروش مواد مخدر، فرار از پرداخت بدهی و ...

۲. سفر برای سرقت و دزدی اموال دیگران؛

۳. سفر به منظور انجام اعمال منافی با عفت؛

۴. سفر برای کمک کردن به ظالم.

د. سفرهای مکروه

سفر در ماه مبارک رمضان، قبل از گذشتن بیست و سه روز از آن، مگر به خاطر عمره یا حفظ مالی که می‌ترسد از بین برود و یا حفظ جان برادر مؤمن که می‌ترسد هلاک گردد، از جمله سفرهای مکروه است.

ه. سفرهای مباح

به جز سفرهای واجب، مستحب، حرام و مکروه، تمامی سفرها مباح می‌باشد.^۱

۲۰. ۱. الخصال، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ج ۲، ص ۶۳۰.

۱. برگرفته از احکام و آداب سفر، محمد وحیدی، ص ۲۱-۲۳.

فواید سفر

۱. سلامتی: رسول خدا ﷺ می فرماید: **سَافِرُوا تَصِحُّوا!**^۱ «مسافرت کنید تا تندرست مانید».
۲. تأمین زندگی: پیامبر اسلام ﷺ می فرماید: **سَافِرُوا تَصِحُّوا وَ تَعْمُوا!**^۲ «مسافرت کنید تا تندرست بمانید و روزی کسب کنید».
۳. کسب علم و دانش.
۴. آشنایی با آداب و اخلاق اجتماعی.
۵. برخورد با حوادث عبرت انگیز.

۴. صلۀ ارحام

یکی دیگر از برنامه‌های شایسته در ایام نوروز، که باید به نحوی در بقیه ایام سال هم ادامه یابد، صلۀ ارحام است.

خویشاوندی بر دو گونه است: نسبی و سببی.

خویشاوندی نسبی پیوندی است که از طریق وحدت خون و رحم پیدا می شود مانند پدر، مادر، برادر، خواهر، عمه، عمو، دایی، خاله، اجداد و فرزندان آن‌ها که این‌ها را خویشاوند نسبی و ارحام نامند. خویشاوندی سببی از طریق ازدواج به وجود می آید؛ مانند خویشاوندی میان زن و شوهر و خویشان دو طرف.

انسان باید پیوند عاطفی خود را با خویشان نسبی (ارحام) استمرار بخشد و هیچ‌گاه ارتباط و علاقه خود را با آن‌ها قطع نکند و در برابر هر نیاز آن‌ها تا حد توان پاسخ مثبت و متناسب بدهد. آنچه مسلم است صلۀ ارحام از جمله واجبات الهی و قطع ارتباط با خویشاوندان نسبی از گناهان کبیره است.

۱. مکارم الأخلاق، حسن بن فضل طبرسی، ص ۲۴۰.

۲. حکم النبى الأعظم ﷺ، محمد محمدی ری شهری، ج ۷، ص ۴۲۱؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار ﷺ، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۵۹، ص ۲۶۷.

خداوند در دومین سوره از قرآن کریم می فرماید:

﴿الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾؛^۱ «[فاسقان آن‌ها هستند که] پیمان خدا را با آنکه محکم بستند، می شکنند و پیوندهایی را که خدا دستور داده برقرار سازند، قطع می نمایند و در زمین فساد می کنند، این‌ها زیان کارانند».

گرچه آیه فوق از احترام به همه پیوندهای الهی سخن می گوید، اما پیوند خویشاوندی یک مصداق روشن آن است. علامه مجلسی در کتاب **بحار الأنوار**، یکصد و ده حدیث درباره اهمیت صلۀ ارحام آورده است و قبل از همه، آیه فوق ﴿وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ﴾ را مورد بحث قرار داده است.^۲

ابوذر غفاری به نقل از پیامبر اکرم ﷺ می گوید: **وَأَنْ أُصِلَ إِلَى رَحِيبي وَإِنْ كَانَتْ مُدْبِرَةً**؛^۳ «حضرت مرا به صلۀ رحم توصیه کرد، هرچند ارحام از من بریده باشند».

علیؑ صلۀ ارحام را شرط دینداری معرفی کرده و می فرماید: **إِنَّ لِأَهْلِ الدِّينِ عِلَامَاتٍ يُعْرَفُونَ بِهَا... وَصِلَةَ الْأَرْحَامِ...؛**^۴ «به درستی که برای اهل دین علاماتی است که به آن‌ها شناخته می شوند... که یکی از آن علامات‌ها صلۀ ارحام است».

۱. سوره بقره، آیه ۲۷.

۲. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار ﷺ، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۱، ص ۸۷ به بعد.

۳. مشكاة الأنوار فی غرر الأخبار، علی بن حسن طبرسی، ص ۸۲؛ المحاسن، احمد بن خالد برقی، ج ۱، ص ۱۱.

۴. التمهيص، محمد بن همام اسکافی، ص ۶۸؛ مشكاة الأنوار فی غرر الأخبار، علی بن حسن طبرسی، ص ۳۸؛ المحجة البيضاء، محمد بن شاه مرتضی (ملا محسن فیض کاشانی)، ج ۴، ص ۳۶۲.

و رسول خدا ﷺ درباره پاداش صله رحم می فرماید: الصَّدَقَةُ بِعَشْرَةِ وَ الْقُرْبُ بِثَمَانِيَةِ عَشْرٍ وَ صَلَّةُ الْإِخْوَانِ بِعِشْرِينَ وَ صَلَّةُ الرَّحِمِ بِأَرْبَعَةٍ وَ عِشْرِينَ؛^۱ «[پاداش] صدقه ده برابر و [پاداش] قرص هیجده برابر و رابطه با برادران دینی بیست برابر و ثواب صله رحم بیست و چهار برابر است».

آنچه می توان از میان فرمایشات ائمه معصومین علیهم السلام درباره اهمیت صله ارحام به دست آورد آن است که صله ارحام فرمان الهی است^۲ و خداوند از آن بازخواست می کند^۳ و تمام پیامبران الهی بر آن سفارش کرده اند.^۴ سیره ائمه اطهار علیهم السلام بر آن استقرار یافته است،^۵ محبوب ترین عمل مؤمن است،^۶ باعث زیادی عمر،^۷ زیادی رزق،^۸ زیادی مال،^۹ فزونی نعمت،^{۱۰} رفع فقر،^{۱۱} تأمین سلامت در جمیع امور،^{۱۲} موجب تزکیه اعمال،^{۱۳} پالایش روح،^{۱۴}

۱. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۴، ص ۱۰؛ النوادر، سید فضل الله بن علی بن عبید الله حسینی راوندی (سید فضل الله راوندی)، ص ۶.
۲. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۱، ص ۹۸.
۳. همان، ص ۹۱.
۴. همان، ج ۱۴، ص ۳۰۶.
۵. همان، ج ۴۸، ص ۱۰۱.
۶. وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۷، ص ۷۵.
۷. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۱، ص ۹۷.
۸. وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱۵، ص ۳۴۷.
۹. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۱، ص ۹۷.
۱۰. غرر الحکم و درر الکلم، عبد الواحد بن محمد تمیمی آمدی، شرح آقا جمال الدین خوانساری، ج ۳، ص ۲۳۸.
۱۱. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۹۳، ص ۱۵۹.
۱۲. همان، ج ۷۱، ص ۲۷۷.
۱۳. همان، ص ۱۰.
۱۴. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۲، ص ۱۵۱.

بخشش گناهان،^۱ و تخفیف عقاب،^۲ می شود.

در کنار سفارشات مؤکد اسلام بر صله ارحام (اگرچه آن ها قطع رابطه کرده باشند)، روایات متعددی درباره آثار منفی قطع رحم وارد شده است که به عنوان نمونه: قطع رحم نشانه کفران نعمت،^۳ ضایع کردن امر خداوند،^۴ از گناهان کبیره،^۵ باعث زایل شدن اثر اعمال،^۶ و کاهش عمر،^۷ ابتلاء به فقر،^۸ اجابت نشدن دعاها،^۹ و از میان رفتن نعمت ها،^{۱۰} مشمول لعن حق تعالی،^{۱۱} و لعن و نفرین جمیع رسولان و ملائکه مقرب،^{۱۲} و ... معرفی شده است.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز فرمودند: ثَلَاثَةٌ لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ مُدْمِنٌ خَمْرٍ وَ مُدْمِنٌ سِحْرٍ وَ قَاطِعٌ رَحِمٍ؛^{۱۳} «سه گروهند که داخل بهشت نمی شوند: شراب خوار، ساحر، و قطع کننده رحم».

۱. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۹۴، ص ۱۵۹.
۲. غرر الحکم و درر الکلم، عبد الواحد بن محمد تمیمی آمدی، شرح آقا جمال الدین خوانساری، ج ۴، ص ۶۳۵.
۳. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۲، ص ۱۵۴.
۴. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۳، ص ۳۴.
۵. همان، ج ۷۶، ص ۸.
۶. همان، ج ۷۱، ص ۱۰۵.
۷. وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱۹، ص ۶۸.
۸. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۱، ص ۹۱.
۹. مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری طبرسی، ج ۳، ص ۴۵۷.
۱۰. غرر الحکم و درر الکلم، عبد الواحد بن محمد تمیمی آمدی، شرح آقا جمال الدین خوانساری، ج ۴، ص ۵۰۹.
۱۱. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۲، ص ۲۸۷.
۱۲. بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۴، ص ۱۰۰.
۱۳. الخصال، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ج ۱، ص ۱۷۹؛ تفسیر نور الثقلین، عبد علی بن جمعه عروسی حویزی، ج ۵، ص ۴۱؛ چنین تعبیری در الدر المنثور فی تفسیر المأثور، جلال الدین سیوطی، ج ۲، ص ۳۲۳ نیز آمده است.

۵. توجه به یتیمان

یکی از محاسن اخلاقی، سرپرستی ایتام و تفقّد و محبّت نسبت به آنان است. در زندگی انسان‌ها خلأها و کمبودهایی وجود دارد که جز از طریق محبّت و دوستی نمی‌توان آن را جبران نمود و در این میان کودکان یتیم بیش‌ترین نیاز را احساس می‌کنند. آن‌ها در اثر از دست دادن پدر و یا پدر و مادر از سرچشمه محبّت دور افتاده و بیش از هر چیز به نوازش و محبّت محتاج‌اند و برای این احساس عاطفی و روحی، خواه ناخواه در انتظار پاسخ هستند که این نیاز در ایتامی مثل عید نوروز بیش‌تر است.

در چنین محیطی برای رفع این کمبودها باید تدابیری اندیشید. دین مقدس اسلام مسئله ایتام را به عنوان یک مسئله اساسی و مهم مطرح کرده و مسلمانان را در برابر سرنوشت آنان از جمیع جهات (اقتصادی، عاطفی، آموزشی و تربیتی) مسئول دانسته است.

این مسئله به قدری دارای اهمیت است که نه تنها در اسلام بلکه در سایر شرایع پیشین نیز به آن سفارش شده و یکی از پیمان‌هایی است که خداوند در اعصار گذشته از بنی‌اسرائیل گرفته است. قرآن کریم می‌فرماید:

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ...﴾^۱ [و [به یاد آورید] زمانی را که از بنی‌اسرائیل پیمان گرفتیم که جز خداوند یگانه را پرستش نکنید و به پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و بینوایان نیکی کنید].

و در آیه ۱۷۷ سوره بقره رسیدگی به وضع مالی یتیمان نیز مورد سفارش قرار گرفته است.

﴿وَأَتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنَ

السَّبِيلِ...﴾؛ [نیکوکار کسی است که [خود] مال [خود] را با همه علاقه‌ای که به آن دارد به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و در راه ماندگان و ... انفاق کند].

آنچه می‌توان از قرآن کریم در مورد ایتام استفاده کرد آن است که:

۱. پذیرایی از یتیم یک ارزش و معیار برای انسان تکامل یافته و نیکوکار است.^۱

۲. نیکی و رسیدگی به امور مادی و معنوی ایتام به دنبال احسان به والدین و نزدیکان قرار داده شده است.^۲

۳. احسان و نیکی به ایتام به عنوان یکی از زمینه‌های سازندگی اخلاق و مبارزه با بخل و غرور و مفساد اخلاقی دانسته شده است.^۳

۴. برای ایتام نیازمند در بیت‌المال و اموال مردم حق و سهمیه مقرر گردیده است.^۴

۵. از راندن و بد رفتاری با یتیمان شدیداً نهی شده است.^۵

۶. جفا در حق یتیم نشانه تکذیب دین و قیامت است.^۶ و ...

مولی‌الموحدين علی عليه السلام در آخرین وصیت‌هایش پس از ضربت خوردن فرمودند: **اللّٰهُ فِي الْاَيْتَامِ فَلَا تُغْبُوا اَفْوَاهَهُمْ وَلَا يَضِعُوا بِحَضْرَتِكُمْ**؛ «خدا را خدا را درباره یتیمان، نکند آنان گاهی سیر و گاهی گرسنه بمانند و حقوقشان ضایع گردد».

و رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمود: **مَنْ اَقْعَدَ الْيَتِيمَ عَلٰى خَوَانِهِ وَ يَمْسَحُ رَاسَهُ يَلِيْنُ قَلْبُهُ**؛^۸ «کسی که یتیمی را در کنار سفره خود بنشانند و دست نوازش بر سرش بکشد، رقیق‌القلب و مهربان می‌شود».

۱. سوره دهر، آیه ۸؛ سوره بلد، آیه ۱۵. ۲. سوره بقره، آیه ۸۳.

۳. سوره نساء، آیه ۸ و ۳۶. ۴. سوره انفال، آیه ۴۱؛ سوره حشر، آیه ۷.

۵. سوره فجر، آیه ۱۷؛ سوره ضحی، آیه ۹. ۶. سوره ماعون، آیه ۲.

۷. نهج البلاغه، تدوین سید محمد حسین موسوی (شریف رضی)، نامه ۴۷.

۸. سفینه البحار، شیخ عباس قمی، ج ۸، ص ۷۴۱ (یتیم)؛ أطیب البیان فی تفسیر القرآن، سید عبدالحسین طیب، ج ۲، ص ۸۱.

امام باقر علیه السلام نیز فرمود: مَنْ أَرَادَ أَنْ يُدْخِلَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِي رَحْمَتِهِ وَيُسْكِنَهُ جَنَّةً فَلْيُحْسِنْ خُلُقَهُ وَلْيُعْطِ النَّصْفَةَ مِنْ نَفْسِهِ وَلْيَرْحَمْ الْيَتِيمَ؛^۱ «هرکس که بخواهد خدای عزوجل او را در رحمت خود وارد و در بهشت خویش ساکن سازد، باید اخلاقش را نیکو گرداند و انصاف به خرج دهد و یتیم را مورد رحم [و عطف] قرار دهد».

۶. توجه به فقراء و مستمندان

یکی از مشکلات مهم جامعه، وجود فقر است که آیات و روایات متعددی برای ریشه کن کردن آن وارد شده است. دین مبین اسلام برای رفع تبعیض و درهم شکستن مرزهای بین فقرا و اغنیاء راهکارهایی را در نظر گرفته که پرداخت زکات و انفاق از این نمونه است. توجه به این قشر، در ایام نوروز خصوصاً در خانواده‌های پر جمعیت، بیش تر احساس می‌شود.

امامان معصوم علیهم السلام تأکید فراوانی بر مقام والای این گروه در دنیا و آخرت دارند، چنانکه امام صادق علیه السلام به فضیل می‌فرماید: يَا فَضِيلُ لَا تَزْهَدُوا فِي فَقْرٍ شِيعَتِنَا فَإِنَّ الْفَقِيرَ مِنْهُمْ لَيَسْمَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي مِثْلِ رِبْعَةٍ وَ مُضَرَ؛^۲ «ای فضیل! شیعیان فقیر را بی ارزش [و دست کم مگیرید] که یک فقیر از این‌ها در روز قیامت به اندازه قبیله ربیعه و مضر [که از قبایل بزرگ قریش بودند] را شفاعت می‌کند».

گفتنی است که اگر ریشه فقر تن‌پروری، جهل، حقارت، استعمار و استثمار باشد، مورد انتقاد اسلام بوده، و زکات و صدقه به آنان تعلق نمی‌گیرد.

۷. دیدار و تجلیل از بزرگ‌ترها

شاد کردن هر مؤمن به خصوص سالخوردگانی که عمری را در عبادت و پرستش خداوند متعال گذرانیده‌اند، بسیار با فضیلت و دارای ثواب و پاداش می‌باشد و عید نوروز یکی از فرصت‌های مناسب برای دیدار از آن‌ها مخصوصاً بزرگان فامیل و افرادی که در خانه سالمندان می‌باشند، خواهد بود.

خداوند متعال تجلیل از سالخوردگان مؤمن را از خود آغاز می‌کند چنانکه رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا ضَعَفَ مِنَ الْكِبَرِ يَأْمُرُ اللَّهُ الْمَلَكَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُ فِي حَالِهِ تِلْكَ مَا كَانَ يَعْمَلُ وَ هُوَ شَابٌّ نَشِيطٌ مُجْتَمِعٌ؛^۱ «زمانی که انسان مسلمان سالخورده گردد، خداوند متعال به مَلَکی امر می‌کند که هر کار (خیری) که در ایام جوانی و نشاط انجام می‌داده است را برای (ایام سالخوردگی نیز که توان انجام آن کارها را ندارد) بنویسد».

این حدیث شریف بهترین تجلیل و احترام خداوند عزوجل برای مؤمنان پارسا و مؤمن است.

همچنین می‌فرماید: مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِجْلَالُ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ؛^۲ «یکی از نمونه‌های تکریم [و تقدیس خداوند، احترام و] تجلیل از سالخورده مسلمان است».

و نیز فرمود: مَنْ وَقَرَّ ذَا شَيْبَةٍ فِي الْإِسْلَامِ آمَنَهُ اللَّهُ مِنْ فَرَعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛^۳ «کسی که مسلمانی پیر را توقیر [و تجلیل] نماید، خداوند او را از ترس روز قیامت ایمن می‌دارد».

۱. الدعوات، سعید بن هبه الله (قطب‌الدین راوندی)، ص ۱۶۳؛ تفسیر نورالثقلین، عبد علی بن جمعه عروسی حویزی، ج ۵، ص ۱۶۹. ۲. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۲، ص ۱۶۵. ۳. الوافی، محمد بن شاه مرتضی (ملا محسن فیض کاشانی)، ج ۵، ص ۵۴۳؛ تفسیر نورالثقلین، عبد علی بن جمعه عروسی حویزی، ج ۴، ص ۱۰۴.

۱. الامالی، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ص ۳۸۹؛ بحار الأنوار الجامعة الدرر اخبار الانمه الاطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۷۲، ص ۲. ۲. بشارة المصطفى، عمادالدین طبری، ص ۷۲؛ الامالی، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۴۷؛ تفسیر نورالثقلین، عبد علی بن جمعه عروسی حویزی، ج ۴، ص ۶۱.

امام صادق علیه السلام فرمود: لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُوقِّرْ كَبِيرَنَا وَ يَرْحَمِ صَغِيرَنَا؛^۱ «از ما نیست کسی که بزرگسال ما را احترام نکند و به خردسال ما ترحم ننماید».

۸. دیدار دوستان و برادران دینی

یکی از برنامه‌های پسندیده و مورد تأکید اسلام دیدار از برادران دینی است، و اگرچه نمی‌توان آن را مختص به زمان خاصی دانست ولی تعطیلات نوروز، زمان مناسبی برای این امر مهم است.

پیامبر مکرم اسلام صلی الله علیه و آله با تأکید بر رفت و آمد بین برادران دینی می‌فرماید: مَنْ زَارَ أَخَاهُ فِي بَيْتِهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ أَنْتَ ضَيْفِي وَ زَائِرِي عَلَيَّ قِرَاكٌ وَ قَدْ أُوجِبَتْ لَكَ الْجَنَّةُ بِحَبْلِكَ إِيَّاهُ؛^۲ «کسی که برای دیدن برادر دینی اش به خانه او برود، خداوند عزوجل به او می‌فرماید: تو مهمان و زائر من هستی، و بر من است که تو را احترام کنم، به خاطر دوستی تو با آن برادرت، بهشت را بر تو واجب کردم».

امام صادق علیه السلام فرمود: مَنْ زَارَ أَخَاهُ فِي جَانِبِ الْمِصْرِ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ فَهُوَ زُورُهُ وَ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكْرِمَ زُورَهُ؛^۳ «کسی که برادر مؤمنش را به خاطر خشنودی خدا در گوشه‌ای از شهر زیارت کند، پس او زائر خدا است و بر خدا است که زائرش را تکریم کند».

و امام کاظم علیه السلام فرمود: مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى زِيَارَتِنَا فَلْيُرْزُ صَالِحِي إِخْوَانِنَا يُكْتَبَ لَهُ ثَوَابٌ زِيَارَتِنَا؛^۴ «کسی که نمی‌تواند به زیارت ما بیاید، پس به دیدن دوستان صالح ما برود، که ثواب زیارت ما برای او نوشته می‌شود».

۹. اطعام و مهمان کردن

چنانکه گفته آمد دیدار بزرگترها، صلّه ارحام و دیدار از اقوام و دوستان از برنامه‌های مورد سفارش دین اسلام است که مناسب است افزون بر عید نوروز، در فرصت‌های دیگر نیز انجام پذیرد.

در مقابل برخی بزرگترها، و برخی از اقوام یا دوستان به بهانه سال نو و استفاده از تعطیلات، فامیل یا دوستان خود را مهمان می‌کنند و با غذا از آنان پذیرایی می‌نمایند.

در مکتب اسلام غذا دادن و اطعام مؤمنان هرچند بی‌نیاز باشند، مورد عنایت خاصی قرار گرفته است. این مسئله نشان می‌دهد که هدف از غذا دادن، افزون بر رفع نیازمندی‌ها جلب محبت و تحکیم پیوندهای دوستی و صمیمیت و بهانه‌ای برای دور نمودن کدورت‌ها است. بر اساس رهنمودهای معصومان علیهم السلام اطعام باعث نزول خیر و برکت به سوی خانه‌ای است که سفره‌ اطعام در آن پهن می‌شود، چنانکه رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: الْخَيْرُ أَسْرَعُ إِلَى الْبَيْتِ الَّذِي يُطْعَمُ فِيهِ الطَّعَامُ مِنَ الشُّفْرَةِ فِي سَنَامِ الْبَعِيرِ؛^۱ «شتاب خیر و روزی به سوی خانه‌ای که در آن غذا داده می‌شود، بیشتر است از تیغ دلاکی در کوهان شتر».

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: أَضِفْ بِطَعَامِكَ مَنْ تُحِبُّ فِي اللَّهِ؛^۲ هرکس را به خاطر خدا با او پیوند دوستی برقرار کرده‌ای، با طعام پذیرایی کن.

فردی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: برادر [دینی] من به منزل من آمد. او را با غذا پذیرایی نمودم و خانواده و خادم منزل در خدمت او بودیم. منت کدامیک از من و برادرم بر دیگری بیشتر است؟ حضرت فرمود: هُوَ عَلَيْكَ أَعْظَمُ مِنَّةً؛ «منت او بیشتر است».

۱. المحاسن، احمد بن خالد برقی، ج ۲، ص ۳۹۰؛ شبیه این روایت در تاریخ یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب بن جعفر بن وهب واضح الکاتب العباسی (یعقوبی)، ج ۲، ص ۱۰۴ آمده است.

۲. إحياء العلوم، محمد بن محمد غزالی، ج ۳، ص ۳۹۷؛ المحاسن، احمد بن خالد برقی، ج ۲، ص ۳۹۰؛ كنز العمال، حسام‌الدین هندی، ج ۹، ص ۲۴۹.

۱. إحياء العلوم، محمد بن محمد غزالی، ج ۶، ص ۹؛ احكام القرآن، محمد بن عبدالله بن ابوبکر (ابن‌العربی)، ج ۴، ص ۱۷۴۲؛ عوالمی اللالی، ابن‌ابی‌جمهور احسانی، ج ۱، ص ۱۰۸.

۲. الكافي، محمد بن يعقوب كليني، ج ۲، ص ۱۷۷؛ الشافي، محمد بن شاه مرتضى (فيض كاشانی)، ج ۱، ص ۶۶۰.

۳. الكافي، محمد بن يعقوب كليني، ج ۲، ص ۱۷۶؛ الوافي، محمد بن شاه مرتضى (ملا محسن فيض كاشانی)، ج ۵، ص ۵۹۱.

۴. وسائل الشيعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱۴، ص ۵۸۵.

به حضرت عرض کرد: فدایت گردم او به منزل من آمده، از غذای من میل نموده است و علاوه بر اینکه من به او خدمت نموده‌ام، خانواده و خادم من نیز در خدمت او بوده‌اند. [چگونه] منت او بر من بیشتر است؟ حضرت فرمود: نَعَمْ لِأَنَّهُ يَسُوقُ عَلَيْكَ الرِّزْقَ وَ يَحْمِلُ عَنْكَ الذُّنُوبَ؛^۱ «به خاطر اینکه او رزق و روزی را به سوی تو آورده و گناهان را از تو دور نموده است».

در سخنان پیشوایان دین اثرات متعددی برای اطعام مؤمنان بیان گردیده است که نشانگر جایگاه این سنت در اسلام است. سدید - یکی از شاگردان امام باقر علیه السلام - می‌گوید: امام باقر علیه السلام به من فرمود: ای سدید آیا روزانه یک برده آزاد می‌کنی؟ عرض کردم: نه. امام علیه السلام فرمود: در هر ماه چه طور؟ عرض کردم: نه. امام علیه السلام فرمود: در هر سال چه طور؟ عرض کردم: نه. امام علیه السلام فرمود:

«سبحان الله، آیا دست یکی از شیعیان ما را می‌گیری و به خانه ببری و به او غذا دهی تا سیر شود؟ به خدا سوگند این کار بهتر از آزاد کردن برده‌ای است که از فرزندان حضرت اسماعیل باشد.»^۲

همچنین به یکی از اصحابش می‌فرماید: أَمَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تُعْتِقَ كُلَّ يَوْمٍ رَقَبَةً قَالَ لَا يَبْلُغُ مَالِي ذَلِكَ قَالَ تُشْبِعُ كُلَّ يَوْمٍ مُؤْمِنًا فَإِنَّ إِطْعَامَ الْمُؤْمِنِ أَفْضَلُ مِنْ عِتْقِ رَقَبَةٍ؛^۳ «آیا نمی‌توانی در هر روز یک بنده آزاد کنی؟ گفتم: هزینه چنین کاری را ندارم. حضرت فرمود: در هر روز یک مؤمن را با غذا پذیرایی کن، به یقین اطعام (و پذیرایی) از مؤمن از آزاد کردن یک بنده بهتر است».

در مقابل این سخنان گهربار، یکی از حقوق برادر مسلمان این است

۱. المحاسن، احمد بن خالد برقی، ج ۲، ص ۳۹۰.

۲. سفینه البحار، شیخ عباس قمی، ج ۲، ص ۸۳؛ قصه‌های تربیتی چهارده معصوم علیهم السلام، محمد رضا اکبری، ص ۱۰۸.

۳. الدعوات، سعید بن هبه الله (قطب‌الدین راوندی)، ص ۱۰۸.

که دعوت برادر مسلمانش را بپذیرد. چنانکه امام صادق علیه السلام می‌فرماید: إِنَّ مِنْ حَقِّ الْمُسْلِمِ الْوَأَجِبَ عَلَى أَخِيهِ إِجَابَةَ دَعْوَتِهِ؛^۱ «از جمله حقوق واجب مسلمان بر برادر مؤمنش این است که دعوت او را قبول نماید».

۱۰. اصلاح بین برادران دینی

سعی و کوشش برای اصلاح میان مردم، یکی دیگر از نکته‌های اخلاقی است که در قرآن و روایات اهل بیت علیهم السلام اهمیت فوق‌العاده‌ای به آن داده شده است. قرآن کریم می‌فرماید:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾؛^۲ «مؤمنان با یکدیگر برادرند، بنابراین میان دو برادر خود صلح برقرار سازید و تقوای الهی پیشه کنید تا مشمول رحمت او شوید».

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ؛^۳ «بالاترین صدقه، اصلاح میان مردم است».

اصلاح میان مؤمنان تا آنجا دارای اهمیت است که امام صادق علیه السلام برای رفع اختلافات مالی شیعیان از مال خود مبلغی را برای رفع و ختم نزاع اختصاص داد و به مفضل فرمود: إِذَا رَأَيْتَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ شِيعَتِنَا مُنَازَعَةً فَافْتَدِهَا مِنْ مَالِي؛^۴ «هنگامی که بین دو تن از پیروان ما نزاعی می‌بینی، از مال من غرامت بپرداز تا با یکدیگر صلح کنند».

یکی از آخرین وصایای امیر مؤمنان علیه السلام به فرزندان خویش سفارش به اصلاح ذات‌البین است، آن‌گاه که می‌فرماید: فَإِنِّي سَمِعْتُ جَدَّكُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ صَلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةٍ

۱. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۶، ص ۲۷۵؛ المحجة البيضاء، محمد بن شاه مرتضی

(ملاحسن فیض کاشانی)، ج ۳، ص ۳۵. ۲. سورة حجرات، آیه ۱۰.

۳. إحياء العلوم، محمد بن محمد غزالی، ج ۶، ص ۱۴؛ روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، سید

محمود آلوسی، ج ۳، ص ۱۴۰؛ کنز العمال، حسام‌الدین هندی، ج ۳، ص ۵۸.

۴. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۲، ص ۲۰۹.